

EL REFLEX D'ALGUNS TRETS FONÈTICS I MORFOLÒGICS VALENCIANS
EN L'ALPI I EN L'ALDC

Maria-Pilar Perea
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

En el marc d'aquest número d'*Ítaca*. *Revista de Filologia*, dedicat a la memòria del professor Germà Colón Domènech, voldria examinar, després de fer unes consideracions prèvies, alguns dels trets lingüístics que l'estudiós castellonenc va analitzar en la seva faceta com a dialectòleg. L'objectiu és veure'n el reflex en dos dels atles en els quals, d'una manera o una altra, tingué certa presència: l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) i l'*Atlas Lingüístico del Domini Català* (ALDC).

L'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, obra que veié la llum parcialment el 1962, va romandre inacabat des d'aquella data pel que fa a la seva publicació en paper. Des de l'any 2009 l'edició s'ha reprès i actualment se'n transcriuen els materials enquestats de tots els territoris amb la doble finalitat de cartografiar-ne les dades mitjançant sistemes de informació geogràfica (SIG) i de desenvolupar anàlisis estadístiques i dialectomètriques completes. Com s'indica en el Portal d'aquest projecte (<<http://alpi.csic.es/es/intramural/equipo-cientifico>>), l'equip, en aquesta nova etapa, va comptar amb el suport científic de l'insigne romanista: «Para todas las tareas relacionadas con las variedades valencianas, el equipo cuenta con la inestimable asesoría del Prof. Dr. D. Germà Colón Domènech (Universität Basel / Institut d'Estudis Catalans)». D'altra banda, recordem que, juntament amb Helmut Lüdtke, l'any 1965, hi va dedicar una ressenya, arran de la publicació del primer i únic volum, certament ben crítica.

És de tots sabut que un jove Colón, a començament dels anys cinquanta del segle passat, amarat dels coneixements que rebia del dialectòleg romanès Sever Pop en el Centre International de Dialectologie Générale de la Universitat Catòlica de Lovaina, va promoure, juntament amb Antoni M. Badia i Margarit, l'empresa de l'*Atlas Lingüístico del Domini Català* (ALDC) davant les deficiències formals i metodològiques de

l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC) que en aquells moments encara duia a terme Antoni Griera. La primera notícia de la gestació del nou projecte, juntament amb l'explicitació d'un conjunt d'aspectes programàtics, va aparèixer a la revista *Orbis* el 1952; i el 1955 els mateixos autors en tornaren a donar notícia, més ampliada en alguns aspectes.

Els trets que s'examinaran en aquest treball parteixen dels estudis que, en relació amb la llengua de Castelló, Colón publicà sobre diversos trets fonètics i morfològics els anys 1952, 1955, 1961, 1970 i 1976.¹ En concret, es tracta, pel que fa a la fonètica, del comportament de la -r final i de les sibilants; i, pel que fa a la morfologia, del perfet perifràstic. Aquests trets es complementen amb l'examen d'altres aspectes fònics: el manteniment de la labiodental fricativa sonora i la conservació o caiguda de la -d- procedent del sufix -ĀTA i de la que procedeix del sufix -ATÖRE, que Colón va representar d'una manera conjunta en el mapa 2 de la seva tesi doctoral, el qual recull les característiques fonètiques més rellevants del castellonenc. L'estudi, d'altra banda, s'estendrà a tot el País Valencià.

Malauradament, de la terminació -a en la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació no hi ha cap testimoni ni en les pàgines de l'ALPI (que fa enquesta, però, a l'Alcora) ni en les de l'ALDC. Colón (1955b) la recollí en alguns indrets de Castelló (a l'Alcora i les Useres), fet que representà una troballa en relació amb una desinència que no havia estat definida fins aleshores. És cert que els qüestionaris d'ambdós atles incorporen algunes informacions de caràcter morfològic, i les oracions que es demanen permeten d'extreure dades sintàctiques, però, pel que fa a la morfologia verbal, no es recullen sistemàticament totes les formes, les persones ni els temps verbals. Cal dir que *La flexió verbal en els dialectes catalans*, tantes vegades esmentada per Germà Colón, és el compendi més complet que existeix sobre la conjugació dels verbs en les diverses varietats del català de començament del segle XX; i és el que ofereix llum relativa sobre aquesta i altres qüestions d'àmbit geogràfic menor.

---

¹ Malgrat que alguns articles han estat reeditats, em remeto sempre a les primeres edicions.

Pel que fa al promotor de *La flexió verbal* i del *Diccionari català-valencià-balear*, Colón evidencia en molts dels seus treballs l'admiració que sentia per Antoni M. Alcover, el fundador de la dialectologia catalana. Veiem el memorable text del manacorí, «Una mica de dialectologia catalana», de l'any 1908, citat en la seva tesi i en l'article del 1952 (p. 50), quan estudia la pèrdua de la *-r* final; i apareixen diverses referències al *Butlletí del diccionari de la llengua catalana* i al *Diccionari català-valencià-balear* en els estudis dels anys esmentats més amunt.

El propòsit, doncs, d'aquest treball és donar compte de la distribució dels aspectes fonètics i morfològics esmentats tant en l'ALPI com en l'ALDC, i, des d'una perspectiva complementària, veure'n l'abast i la corresponent representació cartogràfica superposada.

2. GERMÀ COLÓN, DIALECTÒLEG

La faceta de Germà Colón com a dialectòleg ja ha estat recollida en alguns treballs, en particular per Gimeno (2003 i 2008) i Pitarch (2018). I cal recordar també que, el 2015, el romanista castellonenc es va decidir a publicar en català la seva tesi doctoral, *Vocabulario castellonense*, defensada el 1952. Aquest treball recull el lèxic més usual de l'àrea que va estudiar i és encapçalada per una descripció dels factors geogràfics i històrics més rellevants que condicionaven, en aquell moment, l'ús del dialecte.

Rememoro igualment amb afecte la il·lusió compartida a l'hora de desenvolupar el projecte d'Estratigrafia dialectal,² que tenia la finalitat d'elaborar, mitjançant la descripció d'un conjunt de diatopismes, una sèrie de mapes dinàmics que havien de mostrar l'evolució dels mots seleccionats simultàniament en els eixos del temps i de l'espai (vegeu COLÓN 2010 i PEREA & COLÓN 2010). I vull destacar, també, que en molts dels seus treballs dedicats a l'estudi del lèxic —la seva passió—, no hi són absents les referències a les varietats dialectals i les seves manifestacions. Penso, per exemple, en l'edició i l'estudi lingüístic que vam fer plegats, el 2005, d'*Una nomenclatura catalano-francesa del 1718*, en la qual a partir de l'anàlisi dels mots del vocabulari ens aventuràrem a predir la procedència geogràfica de l'anònim autor. En efecte, encara que elaborades

---

² <<http://www.ub.edu/lexdialgram/estratigrafia/html/pagina1.html>>.

des d'una perspectiva historicista proporcionada pel testimoniatge de la documentació antiga, les recerques de Colón compten, al mateix temps, amb el suport de localitzacions geogràfiques.

Voldria, com a prolegomen, fer una breu referència als estudis desenvolupats per Germà Colón estrictament com a dialectòleg. Ja s'ha comentat que la seva estada a Lovaina l'any 1952, sota el mestratge i la influència de Sever Pop —fundador de l'esmentat centre de dialectologia, de la revista *Orbis* i autor de l'*Atlas Linguistique Romain I*— va ser un estímul que propicià el desenvolupament d'un altre atlas nacional sobre el català. El primer havia estat l'*Atlas Lingüístic de Catalunya*, que encara maldava per concloure's. Pop va regalar al futur romanista els dos volums de *La Dialectologie*, aleshores acabats de publicar. Amb la lletra tan clara i impecable de Germà es pot llegir en la tercera pàgina del primer tom la data de l'obsequi («Louvain, le 10-I-1952»), i en la pàgina següent: «Cadeau du Prof. Sever Pop». Per la seva banda, en la seva tesi li expressa el més profund reconeixement pel seu magisteri.

De l'any 1952, any fructífer per a Colón, com ho van ser tants d'altres, és l'article que publicà amb el seu mestre Antoni M. Badia i Margarit sobre l'orientació metodològica que havia de tenir el que havia de ser el nou atlas lingüístic, i en les seves pàgines ja hi va aparèixer el nom, que ens ha pervingut: *Atles Lingüístic del Domini Català* (ALDC). En l'article publicat l'any 1955 es repeteixen alguns dels arguments i s'amplien certs aspectes relatius a qüestions procedimentals.

Amb la voluntat de diferir de l'ALC i concebut com a un complement de l'ALPI, el primer volum del qual encara havia de veure la llum, l'ALDC s'emmiralla en altres atles que s'havien publicat fins aleshores, com ara l'*Atlante Linguistico e Etnografico Italiano della Corsica*, de Gino Bottiglioni.

En els articles es descriuen diversos aspectes metodològics, alguns dels quals no es van arribar a aplicar. Quant a les àrees estudiades, es fixa la distància (30 km) que havia de separar, en general, una localitat de l'altra, amb algunes excepcions justificades; i, pel que fa a l'edat del subjecte entrevistat (únic, com en els primers estudis dialectals), la proposta discrepa del que ha estat en la realitat. Es pretenia originalment que l'edat de l'informador (en general, home) oscil·lés entre els 35 i els 50 anys, i,

quant a l'ofici i formació, entre altres característiques, que es dediqués a l'agricultura i que tingués una instrucció reduïda (1952: 406). I certament el factor edat no es va acomplir. Llegim el que s'explica al web de l'ALDC:

Els requisits ideals de l'informant eren edat avançada, intel·ligència natural, fill del poble, dentició acceptable, instrucció elemental o nul·la, sedentari, ascendència fixada a la localitat, cònjuge del mateix poble, familiarització amb les feines agrícoles i amb les activitats de la vida patrimonial de la població. En general, s'ha procurat que tant els informants com els seus pares fossin nadius de la població estudiada i, pel que fa al nivell d'instrucció, com que calia evitar individus amb un parlar sotmès a la interferència d'una altra llengua (castellà, francès, italià), s'ha recorregut a parlants poc escolaritzats.

(<<https://aldc.espais.iec.cat/metodologia-2/preambul-2/informants/>>)

Aquestes característiques fan que l'ALDC s'ajusti de ple, des de la perspectiva dels informadors, al concepte de NORMS (*non-mobile, old, rural, men*). L'edat dels subjectes, doncs, permet que les dades d'aquest atles puguin ser compatibles, des del punt de vista de la superposició, amb les de l'ALPI. Recordem que l'edat mitjana dels subjectes valencians entrevistats en el projecte de Tomàs Navarro Tomàs gira a l'entorn dels 50 anys.

Del mateix 1952, quan Colón tenia 23 anys, és l'article, publicat també a *Orbis*, que examina alguns aspectes metodològics relacionats amb l'enquesta lingüística que efectuà a Castelló. I ho és igualment el text que aparegué a la *Revista Valenciana de Filología* sobre la pèrdua de la -r final etimològica. La tasca d'enquestació que desenvolupà entre el Nadal de 1950 i l'estiu de 1951 per a la seva tesi doctoral i que li fou útil alhora per bastir i complementar altres estudis, es va centrar en 22 localitats castellonenques de les comarques septentrionals del País Valencià: Castelló de la Plana, Borriol, Betxí, Vila-real, l'Alcora, Lluçena, Albocàsser, Sant Mateu, Morella, Forcall, Benicàssim, Benicarló, Alcalà de Xivert, Vilafamés, la Barona, les Useres, Benassal, Aín, Artana, Càlig, Vilafranca del Cid i Rossell. L'estudi sobre aquesta zona respon, a més de ser-ne parlant nadiu, a dues motivacions: «llur rica varietat i individualisme» (p. 362) i ser «lloc de creuament de gran part dels fenòmens gramaticals més característics del domini lingüístic català» (p. 362-363).

En el treball sobre les *-r* finals, Colón fa diverses consideracions metodològiques sobre la tasca enquestadora. Explica que el qüestionari que utilitzà es va basar en el de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* —havia estat també deixeble de Griera a la Universitat de Barcelona— i indica l'edat i les característiques dels informadors, que van ser homes en la seva totalitat. Cal fer esment d'un tret característic d'un jove Colón, que s'ha manifestat igualment en altres treballs, i que ha perdurat: es tracta de la flexibilitat mental, qualitat que li propicia, quan escau, un canvi d'opinió —«errare humanum est, et confiteri errorem prudentis». Lluny de posicions immobilitistes, el castellonenc explica:

Je me suis renseigné auprès d'un seul informateur par village. Son âge variait entre 35 et 60 ans, et il était toujours de sexe masculin. Si je devais recommencer, je n'observerais plus cette dernière condition, parce que je la considère comme étant trop exclusiviste : ainsi on est certain de ne pas négliger maints phénomènes linguistiques, parfois d'une grande importance (1952b: 118).

No cal dir que estudis iniciats ja a partir de la segona meitat del segle XX veuen la dona no sols com a subjecte apte per a les recerques dialectals sinó també com a propagadora del canvi lingüístic.

També de l'any 1952 és l'article que Colón redactà sobre la llengua de Castelló i que es publicà en el seu tan preuat *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, revista que recull les primícies de molts dels seus estudis. I de l'any següent fou la comunicació, que veié la llum el 1955 i que serví per donar-lo a conèixer en fòrums internacionals, en el marc del VII Congrés Internacional de Filologia Romànica, «El valenciano», signada ja com a professor ajudant de la Universitat de Barcelona. En aquest text, a més de les referències històriques, influïdes sobretot per les recerques de l'arqueòleg Pere Bosch Gimpera, apareixen conceptes inusuals per a l'època, propis de la sociolingüística i de la dialectologia perceptual.

En l'article «Castelló i la seua llengua», Colón confessa, com ho va fer molts altres cops, l'amor per la parla castellonenca «en la que pense i expresse tots els afectes i emocions més íntimes» (p. 362). Constata, al seu torn, un conjunt de trets fonètics i morfològics característics i evidencia la riquesa de la variació lèxica que presenten alguns mots, tot indicant-

ne els corresponents diatopismes. Hi inclou cartogràficament la distribució de les variants lèxiques de *sutge*. Aquesta representació fou elaborada a partir d'un mapa mut que li serví de base per il·lustrar altres canvis fonètics, morfològics i lèxics tant en la seva tesi doctoral com en els articles sobre la caiguda de la *-r* final, sobre la llengua de Castelló, publicat a *Orbis*, on documenta la distribució de les variants del mot *formatgera*, i sobre la matisació vocàlica en les desinències de la 1a i 3a persones del present i imperfet d'indicatiu.

D'altra banda, quant al vocabulari, Colón constata les coincidències lèxiques —en algun cas es tracta d'arcaismes— del castellonenc amb el mallorquí, fet al qual també es refereix en l'esmentat article «El valenciano». Aquesta distribució facilità que ja des de jove posés en dubte la frontera absoluta entre els dos grans grups dialectals que tradicionalment s'ha dit que configuren el català: l'oriental i l'occidental. La ubicació geogràfica de molts dels geosinònims que apareixen en el projecte d'estratigrafia dialectal així ho desmenteix. En l'article, hi apareixen també diverses matisacions semàntiques ben interessants en relació amb termes castellonencs; per exemple, entre els mots *eixir* i *sortir* («eixir amb impetuositat») i entre *escombra* («instrument que serveix per agranar el forn») i *granera*.

En aquell període, la dialectologia, com a disciplina, vivia una certa època esplendorosa —recordem que, al marge dels atles lingüístics la tradició sistemàtica dels quals arrenca a Europa de la fi del segle XIX, a partir dels anys 50 del segle XX prolifera a Catalunya la redacció de monografies dialectals d'abast local, subdialectal o dialectal. Com molts dialectòlegs que efectuaven treball de camp, Germà també visqué diverses situacions anecdòtiques. Recordo els seus comentaris sobre algunes dificultats que havia tingut a l'hora de fer les enquestes a Castelló: es tractava de situacions motivades per la incomprensió dels informadors o per les reticències que despertava quan era confós amb un cobrador d'impostos. En contrapartida, el seu capteniment devia provocar una certa sorpresa i, probablement, respecte. I, així, explicava, entre rialles, que un informador, per afalagar-lo, li va dir: «Vostè és més complit que un porcell de set setmanes».

Els treballs sobre dialectologia castellonenca —la *-r* final i la matisació vocàlica en les desinències de 1a i 3a persones del present i imperfet d'indicatiu de la primera conjugació— es complementen uns anys més tard, el 1970, amb l'estudi sobre les sibilants a Castelló. Aleshores, ja ben establert a Basilea, Colón es dedicava preferentment a les investigacions sobre el lèxic, tant català com castellà, sovint des de la perspectiva comparativa, que tant li agradava de desenvolupar, amb les altres llengües romàniques que dominava (l'occità, l'italià, el francès, el portuguès i el romanès), i també a l'estudi d'aspectes de la filologia espanyola, com corresponia al doble perfil de la seva càtedra.

Pel que fa a la morfologia verbal, són destacables els treballs de 1961 i de 1970 sobre la formació del pretèrit perfet perifràstic en català, posant-lo també en relació amb el provençal i el francès. Des d'una perspectiva historicista, el 1970 també en fixa el límits geogràfics.

Intel·lectual exigent i crític amb ell mateix, tampoc no s'estalviava de practicar en altres la crítica constructiva. No és infreqüent trobar-la en relació amb el DCVB: [quant a la *-r* adventícia de *càlzer*] «És de doldre que el DCVB, que acostuma a indicar la localització dels diversos vocables, no la indiqui en aquest cas» (1952a: 64, n. 30) o amb el mateix Alcover: «Cal rectificar, doncs, el que diu Mn. Alcover: *Dialectologia* [es refereix a *Una mica de dialectologia catalana*], op. cit., p. 276, sobre aquesta localitat» [Alcalà de Xivert, pel que fa a la conservació o caiguda de la *-r* final] (1952a: p. 58, n. 6). I en la ressenya que feu de l'ALPI, hi qüestiona certs aspectes relacionats amb la metodologia, amb la transcripció fonètica, dubtant que l'enquestador fos capaç de captar tots els matisos fònics amb què són representades algunes vocals i consonants —recordem que, per exemple, la *a* pot arribar a presentar 23 timbres diferents d'acord amb els corresponents diacrítics— o amb la densitat de respostes en els mapes. Enceta les conclusions amb un lapidari: «Todos los hispanistas aguardábamos con ansia el ALPI, que tanto se hacía esperar. ¿Ha colmado nuestras esperanzas? Ante la muestra del primer tomo podemos contestar sencillamente que no» (COLÓN & LÜDTKE: 1965, 334).

L'afirmació anterior s'assuauija en el penúltim paràgraf del text: «[c]on el presente Atlas hemos ganado un instrumento de trabajo útil

que facilita rápidamente información sobre un fenómeno determinado en una superficie muy vasta» (COLÓN & LÜDTKE: 1965, 335).

I, certament, és indubtable el valor de l'ALPI com a instrument per al coneixement i estudi de les varietats dialectals dels territoris de parla catalana —no hi ha un atlas perfecte, com tampoc no hi ha un informador perfecte. I és amb les seves dades,³ juntament amb les de l'ALDC,⁴ que desenvoluparem la segona part d'aquest treball.

Si es comparen les localitats enquestades en tots dos projectes se n'aprecia una mínima coincidència, motivada, molt probablement, per la voluntat de complementarietat que es proposava l'ALDC respecte de l'ALPI. Tanmateix, hi ha cinc localitats valencianes i alacantines que hi coincideixen. Es tracta de Casinos, Torís, el Pinós, Crevillent i Guardamar. En aquest treball s'observarà si, en relació amb els trets examinats, es produeixen concurrències o discrepàncies en tots dos atles.

D'altra banda, també quant a una possible comparació, en aquest cas pel que fa a les localitats castellonenques enquestades per Colón, s'observa que, en relació amb l'ALPI, sols hi coincideixen l'Alcora i Aín, mentre que hi ha més indrets comuns en l'ALDC: Castelló de la Plana, Albocàsser, Sant Mateu, Alcalà de Xivert i Rossell. N'observarem també les possibles divergències que hi pugui haver.

---

³ Les localitats enquestades en el projecte de l'ALPI van ser 25: Cincorres, la Pobla de Benifassà, Vilar de Canes, Peníscola, Vistabella del Maestrat, Alcora, Orpesa del Mar, Aín, Moncofa, Casinos, Quart de Poblet, Torís, Polinyà de la Ribera, Massalavés, Llanera de Ranes, Beniopa, Moixent, Biar, Benilloba, Benialí, Calp, el Pinós, el Campello, Crevillent i Guardamar. Se n'exclouen les 15 de la zona xurra: Castillo de Villamalefa, Fanzara, Teresa de Begís, Azuébar, Ademuz, Tuéjar, Marines, Caudete de las Fuentes, Pedralba, Godelleta, Dos Aguas, Teresa de Cofrentes, Anna, Monforte i Dolores

⁴ Les localitats enquestades en el projecte de l'ALDC van ser 46: Xiva de Morella, Rossell, Vinaròs, Sant Mateu del Maestrat, Vilafranca del Maestrat, Albocàsser, Alcalà de Xivert, Atzeneta del Maestrat, Cabanes de l'Arc, Castelló de la Plana, Borriana, Fondegulla, la Llosa de la Plana, Algímia de la Baronia, Benifairó de les Valls, Casinos, el Puig de Santa Maria, Vilamarxant, València, Alfafar, Picassent, Torís, Sollana, l'Alcúdia de Carlet, Albalat de la Ribera, Alzira, Alberic, Sallent de Xàtiva, Simat de Vallidigna, l'Alqueria de la Comtessa, Benigànim, Montesa, la Font de la Figuera, Ontinyent, Pego, Xàbia, Muro del Comtat, Tàrbena, Beneixama, Altea, Torremantanes, Novelda, el Pinós de Monòver, Alacant, Crevillent i Guardamar.

3. LA PÈRDUA I LA CONSERVACIÓ DE LA -R FINAL

En l'article «Unes notes sobre la pèrdua de la -r final etimològica», Colón examina el comportament de la ròtica en posició final absoluta en substantius, adjectius i verbs, tot excloent-ne, malgrat que ho cita en nota, la combinació d'infinitiu més clític. En fa una doble aproximació: des d'una perspectiva sincrònica, mitjançant els resultats obtinguts en el treball de camp, i des d'una perspectiva històrica, aportant-hi documentació antiga que testimoniava la conservació o la caiguda de la -r. Malgrat que prova de justificar les causes del manteniment a Borriol, Betxí, Vila-real, Benicàssim, Alcalà de Xivert, Aín, Artana, no s'acaba de decidir a formular-ne una hipòtesi: «Finalment la conservació que hem vist a terres valencianes exigeix una explicació que nosaltres no gosarem per ara d'emetre» (p. 65).⁵

Si es comparen els resultats de l'ALPI amb els de l'ALDC, encara que no coincideixin els mots examinats,⁶ però sí el fenomen i el context, s'aprecia que hi ha una identitat total en relació amb l'àrea on es conserva o cau la -r final. El mateix succeeix si es prenen en consideració els indrets enquestats per Colón.

La taula 1, que recull les respostes dels dos atles, mostra, a més, altres qüestions relacionades amb les variacions en el timbre de vocals i consonants, molt més detallades en l'ALPI, que apareixeran també en altres aspectes analitzats en aquest treball. Per raó d'aquesta matisació, els resultats, en les taules, es classifiquen d'acord amb aquests trets diferenciadors per a una major claredat descriptiva. En la representació cartogràfica, però, en són omesos perquè no són rellevants en relació amb la distribució geogràfica del fenomen estudiat.

Observem la vacil·lació, segons l'ALDC, que existeix a Sant Mateu quant a la pronúncia de la -r final. Aquest fet, però, no es constata en altres casos, com ara en la pronúncia de 1575 *llaurador* (§ 6.3), de 1174

⁵ Vegeu l'anàlisi de les causes de la pèrdua de la -r final a Rasico (1982: 230), que recull algunes teories que proven de justificar-les.

⁶ Com es podrà comprovar en la il·lustració dels fenòmens examinats, no sempre coincideixen les formes elicitades en les dues obres, i sovint, en el cas de l'ALPI, cal recórrer a les oracions amb què s'obtenen informacions sintàctiques per poder trobar-hi algunes formes lèxiques representatives.

taronger o de 124 *mocador*, on la ròtica final cau sistemàticament. La *r* és transcrita com a tendència a Guardamar, segons l'ALDC, mentre que, d'acord amb l'ALPI, aquest so, en alguns indrets, és percebut com a [ɹ], una realització aproximant; una mica més relaxada, doncs, que la [r].

Taula 1. Conservació i pèrdua de la *-r* final en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (171 Flor)	<i>-r</i> final	ALDC (2195 Cantar)
Cintorres – Pobra de B. – Vilar de C. – Peníscola – Vistabella del M. – <u>Alcora</u> ⁷	'flɹ ⁸ // kantá	Xiva de M. – Rossell – Vinaròs – Vilafranca del M. – <u>Albocàsser</u> – Atzeneta del M. – Cabanes – Torremançanes – Pinós ⁹ – Crevillent
el Pinós – Crevillent	'flɔ	
	kantá/kantáf	Sant Mateu
Orpesa – <u>Aín</u> – Moncofa – Rafelbunyol	'flɹɹ ⁸ // kantáf	<u>Alcalà de X.</u> – <u>Castelló de la Plana</u> – Borriana – Fondegulla – Llosa de la P. – Algímia – Benifairó – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfafar – Picassent – Torís – Sollana – Alcúdia de C. – Albalat de la R. – Alzira – Alberic – Sallent de X. – Simat de V. – Alqueria de la C. – Benigànim – Montesa – Font de la F. – Ontinyent – Pego – Xàbia – Muro del C. – Tàrbena – Beneixama – Novelda – Alacant
Quart de Poblet – Llanera de R. – Moixent – Biar	'flɹɹ	
Beniopa – Benialí	'flɹɹɹ	
Casinos – Torís – Polinyà de R. – Massalavés – Benilloba – Calp – Campello – Guardamar	'flɹɹ	
	kantáf	Altea – Guardamar

⁷ El subratllat indica que es tracta d'una localitat que coincideix amb l'indret que Colón va examinar.

⁸ Les *o* en aquesta resposta de l'ALPI es transcriuen sempre com a doblement obertes.

⁹ La negreta indica les localitats coincidents en l'ALPI i en l'ALDC.

El mapa 1¹⁰ (vegeu els annexos) mostra, superposant els resultats de l'ALPI i de l'ALDC, que en les comarques dels Ports de Morella, l'Alt Maestrat, el Baix Maestrat i l'Alcalatén la *-r* final cau en substantius, adjectius i verbs. Aquesta zona coincideix amb la que el mateix Colón havia fet notar en el seu treball. Tornem a trobar la caiguda de *-r* en algunes localitats de l'àrea meridional valenciana. Vegeu també Beltran & Segura-Llopes (2017: 180-182) en relació amb les zones d'emmudiment i conservació d'aquesta consonant final.

4. LES SIBILANTS EN CASTELLONENC

En l'estudi del 1970 «Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló», redactat d'acord amb el model estructuralista, Colón examina el sistema de les sibilants en la Plana castellanenca, el qual mostra una simplificació en relació amb la distribució contextual dels quatre parells de fricatives del català ([s], [z], [ts], [dz], [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ]). El nou sistema que proposa no és general sinó que es restringeix a parlants que a començament dels anys setanta encara no tenien els quaranta anys. Dona compte, doncs, d'un procés de canvi fonètic en marxa. El sistema simplificat és el següent: [s], [z], [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ]).¹¹ Entre altres aspectes, l'estudi castellanenc destaca una singularitat de la zona geogràfica, ben poc registrada fins aleshores, que consisteix en la desaparició de la [ʃ] entre vocals a favor d'una realització despalatalitzada [js], la qual compta, però, amb matisos palatals. Així, la pronúncia de la prepalatal del mot *caixa* en aquesta zona, seria [kájsa]. El mateix fenomen s'esdevé en els mots en què la [ʃ] va precedida de la vocal [i]. De manera que en castellanenc *guixa* i *pixar* es pronuncien [gísa] i [pisár], respectivament.

Gimeno (1994: mapa 16), pel que fa a les comarques del nord de Castelló, reflecteix la presència de [js] a Albocàsser, Ares, Sant Mateu, la

¹⁰ Els mapes de l'annex s'han confegit amb el programa QGIS, que situa les localitats a partir de les coordenades espacials de latitud i longitud. Seria desitjable que mapes elaborats amb procediments menys automàtics revisessin la situació d'algunes localitats. Així, en l'ALDC, el punt 154, que correspon a Castelló de la Plana, està situat a l'interior de la província, força lluny del mar, cosa que contrasta de vegades amb la localització del punt 153 (Cabanès), que sorprenentment és més pròxim al litoral.

¹¹ Vegeu Gimeno (1994: 35) en relació amb la confusió de [s] i [ʃ].

Mata, Morella, Castell de Cabres i la Pobla de Benifassà. Ell mateix explica:

Perquè la despalatalització és un fet lingüístic que va estenent-se per aquesta zona com a conseqüència de l'anivellament geolingüístic de la comarca de la Plana, i sobretot de la ciutat de Castelló. En efecte, aquest fenomen ja fou estudiat per Germà Colón per a la comarca de Castelló (1970), i ara s'imposa a poc a poc per les comarques de més al nord, i fins i tot penetra en la comarca del Montsià, que limita amb el Baix Maestrat, tot influint alguns pobles de la part més meridional (1994: 35).

Uns quants anys més tard, Beltran & Segura-Llopes (2017: 171) també descriuen l'evolució generalitzada de la despalatalització en el valencià septentrional i en la zona interior del tortosí. I detecten també aquesta innovació de manera puntual en joves d'algunes localitats del valencià central i septentrional.

La solució amb [js], però, no es recull en l'ALPI. El mateix Colón en fa la crítica:

Fa estrany de comprovar que els punts castellanencs de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* presenten transcripcions amb [iʃ] en mots com *aixa(da)* (mapa 22), *caixa* (mapa 32) i *coixo* (mapa 50). La incongruència arriba a l'extrem de donar una transcripció [ʃá] per a la vila d'Orpesa (nom oficial espanyol: Oropeza de Mar, mapa 22, punt 758); he comprovat sobre el terreny que l'*aixada* en aquesta localitat és anomenada [ajʃá] (1970: 46, n. 1).

Efectivament, el fenomen detectat per Colón no es recull en l'ALPI, però sí que es registra a l'ALDC en el mot *caixa*, com es mostra en la taula 2 i en el mapa corresponent. El problema és, si es pren aquest mot com a il·lustrador del fenomen, que, en determinats indrets valencians, la resposta «capsa de sabates» no és *caixa*, sinó *capsa*, terme que coincideix amb el resultat del català oriental.

Si *capsa* il·lustra el comportament de la palatal, delata, alhora, que la diferenciació semàntica *capsa/caixa* no és general a tot el domini lingüístic. Mentre que *caixa*, segons el DIEC, designa un «[r]eceptacle d'una certa grandària, de forma rectangular, generalment de fusta amb fons i tapa clavats i destinada a conduir i transportar tota mena d'objectes», la *capsa* designa un «[r]eceptacle de cartó, de llauna, de fusta,

de vori, etc., de forma variable, més aviat petit, amb una tapa solta o agafada, destinat a transportar o guardar diferents objectes». El mapa 2 mostra que en un bon nombre de localitats valencianes, llevat d'alguns indrets de l'àrea meridional, el mot *caixa* designa els dos tipus de receptacle, molt probablement per interferència amb la solució castellana.

A més, tal com es recull en la taula següent, la forma indicada per Colón (['kajsa]) es registra, en l'ALDC, a Castelló de la Plana, Fondegulla i la Llosa de la Plana; és a dir, en localitats de la Plana Alta i de la Plana Baixa. Sorprèn, però, que la pronúncia despalatalitzada d'*aixada* (cf. § 6.2) consti en aquest atlas sols a Castelló de la Plana i no pas a Fondegulla i la Llosa, malgrat que es podria tractar d'un comportament sistemàtic. Una altra possibilitat és que es tractés d'un procés de canvi en marxa.

Per completar la distribució del fenomen s'ha afegit, en algunes localitats on diuen *capsa*, el resultat de la pronúncia d'*aixada* (vegeu, a més, la taula 8 i el mapa corresponent). Per a més dades relacionades amb la manca de reforçament vocàlic en la fricativa prepalatal, vegeu Beltran i Segura-Llopes (2017: 171).

Taula 2. El comportament de la fricativa prepalatal en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (257 Hicieron una caja de madera)	<i>caixa</i>	ALDC (209 Capsa de sabates)
Cintorres – Quart de Poblet – Calp	'kæjʃæ	
Pobla de Benifassà – Orpesa – Casinos – Torís – Beniali	'kæjʃa	
Vilar de Canes – Peníscola – Vistabella del M. – Alcora – Aín – Moncofa – Rafelbunyol – Polinyà – Massalavés – Llanera – Beniopa – Moixent – Benilloba	'kajʃa	Vilafranca del M. – Alcalà de X. – Atzeneta del M. – Borriana – Algímia de la B. – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfafar – Picassent – Torís – Sollana – Alcúdia de C. – Albalat de la R. – Alzira – Alberic – Sallent de X. – Muro del C.
	'kaʃʃa	Benifairó de les V. – Font de la F. – Altea – Vinaròs [aʃʃæ] – Albocàsser [aʃʃá]

Biar – Pinós – Campello – Crevillent – Guardamar	'kaʃa	l'Alqueria de la C. – Beneixama – Novelda Alacant – Crevillent – Guardamar – Sant Mateu [a'ʃa] – Xiva de M. [eʃá]
	'kaʃa	Pego
	ka'ʃeta	Cabanes – Benigànim – Tàrbena – Torremañanes – Pinós
	'kapsa	Xiva de M. – Vinaròs – Sant Mateu – Albocàsser – Simat de V. – Montesa – Xàbia ¹²
	'kapsæ	Rossell [a'ʃáða]
	'kajsa	Castelló de la Plana – Fondegulla – Llosa de la P.
	—	Ontinyent

5. EL PRETÈRIT PERFET

Colón (1975: 52), més interessat en l'origen i en el desenvolupament del perfet perifràstic amb el valor de passat que adquireix la perífrasi *va + infinitiu*, defineix l'àmbit d'ús del perfet simple i el situa, al País Valencià, «depuis Morvedre (Sagonte) à Valence, dans le Camp de Llíria, l'Horta de Gandia et la Vall d'Albaida, et ensuite dans le Camp d'Elx a l'extrémité méridionale», basant-se en les referències de Sanchis Guarner (1950) i de Barnils (1913).¹³ En justifica el manteniment basant-se en factors sociolingüístics (p. 59). Colón assegura que «sans la décadence politique et littéraire, la victoire de la périphrase n'aurait pas été si éclatante» (p. 59). La forma perifràstica es generalitzà, doncs, pel fet que entre els segles XVI i XIX les formes vulgars van triomfar —el perifràstic n'era, contraposat amb el sintètic. Limitat el perfet simple a les comarques històriques esmentades, d'acord amb una constatació que es basava en dades de la primera meitat del segle XX, l'ALPI i l'ALDC dibuixen una distribució geogràfica diferent, d'acord amb les solucions que es van registrar en les localitats enquestades.

¹² Simat de V., Montesa i Xàbia recullen una solució reduïda d'*aixada* [ʃá].

¹³ Vegeu també a Perea (2007), l'evolució del perfet simple al llarg del segle XX mitjançant l'anàlisi dels resultats de tres projectes dialectals.

Així, a l'Alqueria de la Comtessa, Simat de la Vallidigna i Beniopa, que pertanyen a la Safor i a la Valldigna, àrees equivalents a la comarca de l'Horta de Gandia, no s'usa el perfet simple. Tampoc no es troba a Benigànim (Vall d'Albaida). Pel que fa a la zona meridional, no s'han enquestat localitats del Camp d'Elx, però a Crevillent (Baix Vinalopó) tampoc no s'hi registra. Les dades dels atles, doncs, mostren un retrocés en relació amb l'ús d'aquest temps. Cal dir, però, que, per poder fer-ne una comparació, sols s'han pogut examinar la 1 i 3a persones del plural i del singular, ja que són les que es poden extreure de les oracions de l'ALPI.

Tot i que amb dades parcials, les taules 3, 4, 5 i 6 i els mapes corresponents mostren, a més, que, encara que s'utilitzi el perfet, totes les persones d'aquest temps no s'usen amb la mateixa freqüència.

A València sembla que l'ús és sistemàtic en els indrets següents: Algímia (Camp de Morvedre), Rafelbunyol (Horta Nord), Quart de Poblet (Horta Oest), Alfafar (Horta Sud) i la ciutat de València. Hi ha vacil·lació en l'ús de la 3a persona del singular a Casinos (Camp del Túria), el Puig (Horta Nord), Picassent (Horta Sud), Torís (Ribera Alta), Sollana i Massalavés (Ribera Alta), però la forma simple s'usa en la resta de persones examinades. A Vilamarxant (Camp del Túria) vacil·la la 1a persona, però no la resta. A Polinyà (Ribera Alta) hi ha alternança en la 1a i la 3a persones del singular, però no en les del plural. Finalment, a Alzira, hi ha vacil·lació en la 1 i la 3a persones del singular, però en les corresponents del plural apareix la forma perifràstica. Aquestes darreres dades són una mostra del procés de la desaparició progressiva del perfet sintètic, que es va extingint persona a persona, sembla, en alguns casos, amb major resistència en les persones del plural. Pel que fa a dades actuals, vegeu també Beltran & Segura-Llopes (2017: 220-221) en relació amb l'ús del perfet simple i del perifràstic.

En les localitats d'Alacant on el perfet és registrat, aquest temps tampoc no és utilitzat en totes les persones. Es constata sols una forma simple que alterna amb la perifràstica en la 3a persona del plural de Tàrbena (Marina Baixa). A Alacant, la 1a i 3a persones del singular vacil·len; no així les corresponents del plural, on només s'usa el perifràstic. A Calp (Marina Alta) i a Guardamar (Baix Segura) la 1a persona del singular

pren la forma perifràstica; la tercera del singular vacil·la;¹⁴ mentre que la 1a i la 3a persones del plural s'usen també en la forma perifràstica. Tot plegat són manifestacions que, en aquells moments, l'ús del perfet simple s'anava debilitant. Caldria explorar, i no és possible de fer-ho amb les dades de cap dels dos atles, si hi ha verbs que són més proclius a conservar la forma sintètica perquè s'hi ha produït una mena de lexicalització (per exemple, en l'ús del verb *anar*). Beltran i Segura-Llopes (2017: 221) consideren també que, en el valencià alacantí, la 1a persona del singular és la primera que comença a adoptar la forma perifràstica.

D'altra banda, és cert que en la realització de la 1a persona del singular s'aprecia força variació. Només cal veure, en l'oració 338 *Fuí soldado en Àfrica* de l'ALPI, les diverses respostes obtingudes a les localitats on es conserva: Casinos, Torís, Massalavés i Guardamar ([si'ʎi]), Rafelbunyol ([jo fow]) i Quart de Poblet ([jo fon]).

Taula 3. Realització de la 1a persona del singular del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (375 <i>Ayer volví temprano</i>)	vaig vindre// vaig cantar	ALDC ¹⁵ (2071 <i>Vaig cantar</i>)
Cinctorres – Pobla de B. – Peníscola – Vilar de C. – Vistabella del M. – Aín	[b]aig vindre// [b]aig cantar	Xiva de M. – Rossell – Vinaròs – Sant Mateu – Vilafranca del M. – Albocàsser – Alcalà de X. – Llosa de la P. – Alcúdia de C. – Alberic
Alcora – Orpesa – Moncofa – Llanera de R. – Beniopa – Moixent – Biar – Benilloba – Benialí – Calp – Pinós – El Campello – Crevillent	[v]aig vindre/ [v]aig cantar	Atzeneta del M. – Cabanes – Castelló de la P. – Borriana – Fondegulla – Sallent de X. – Simat de V. – Alqueria de la C. – Benigànim – Montesa – Font de la F. – Ontinyent – Pego – Xàbia – Muro del C. – Tàrbena – Beneixama – Altea – Torremançanes – Novelda – Pinós – Crevillent
Rafelbunyol – Torís – Polinyà de la R. –	torní/vinguí// cantí	Algímia de la B. – Casinos – Puig – Alfàfar – Picassent – Torís – Sollana

¹⁴ No hi ha vacil·lació, però, segons les dades de l'ALDC.

¹⁵ En l'ALDC, no s'han registrat sistemàticament respostes en relació amb aquest temps verbal en la localitat de Benifairó.

Guardamar – Massalavés – Quart de P. – Casinos		– València
	[b]aig cantar/ cantí	Albalat de la R. – Alzira
	cantí/[b]aig cantar	Vilamarxant – Guardamar
	[v]aig cantar/ aní	Alacant

Taula 4. Realització de la 3a persona del singular del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (307 Escribió trasanteayer)	va escriure// va cantar	ALDC (2073 Va cantar)
Cincorres – Pobla de B. – Peníscola – Vilar de Canes – Vistabella del M. – Aín	[b]a escriure// [b]a cantar	Xiva de M. – Rossell – Vilafranca del M. – Albocàsser – Vinaròs – Sant Mateu – Alcalà de X. – Llosa de la P. – Alcúdia de Carlet – Albalat de la R. – Alberic
Alcora – Orpesa – Moncofa – Polinyà de la R. – Llanera de R. – Beniopa – Moixent – Biar – Benilloba – Benialí – Pinós – Campello – Crevillent	[v]a escriure// [v]a cantar	Atzeneta del M. – Cabanes – Castelló de la P. – Borriana – Fondiguilla – Sallent de X. – Simat de V. – Alqueria de la C. – Benigànim – Montesa – Font de la F. – Ontinyent – Pego – Xàbia – Muro del C. – Tàrbena – Beneixama – Altea – Torremançanes – Novelda – Pinós – Crevillent
Rafelbunyol – Torís – Calp – Guardamar – Massalavés – Quart de Poblet – Casinos	escrigué//cantà	Algímia de la B. – Casinos – Vilamarxant – València – Alfafar – Torís – Guardamar
	[b]a cantar/cantà	Alzira
	cantà/[b]a anar	Puig – Picassent – Sollana
	[v]a cantar/anà	Alacant

En les dues persones del plural examinades és freqüent de trobar, alternant o convivint-hi, pel que fa a les formes perifràstiques, la variant *van* i la forma analògica *varen*, la qual pot presentar encara la variant *va-*

en, on la bategant s'elideix, com en altres casos, entre vocals obertes (vegeu RECASSENS 1996: 326). En les dades examinades, les localitats que usen *vam/van* coincideixen gairebé en la seva totalitat (taules 5 i 6). Sols Benilloba presenta, en les dades de l'ALPI, *vàrem* en la 1a persona del plural i *vaen* en la 3a. Cal tenir en compte que l'absència de dades no permet de fer afirmacions categòriques respecte a l'ús. En relació amb l'alternança *vàrem-vàem* / *varen-vaen* es pot dir que hi ha uniformitat, però també s'hi observen certes variacions: a Sant Mateu i Aín, on hi ha vacil·lació en la 3a persona del plural entre les variants esmentades; i Tàrbena, on alternen, en aquesta persona, el perfet simple i el perifràstic. Pel que fa a la 1a persona del plural, sols hi ha vacil·lació a Peníscola.

Taula 5. Realització de la 1a persona del plural del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (332 Fuimos a la feria)	<i>vam anar</i> // <i>vam cantar</i>	ALDC (2074 Vam cantar)
Vilar de C. – la Pobla de B.	[b]am anar // [b]am cantar	Xiva de M. – Rossell – Vinaròs – Vilafranca del M. – Albocàsser – Alcalà de X.
Alcora – Orpesa – Pinós – Benilloba – Campello – Biar – Crevillent	[v]am anar// [v]am cantar	Arzeneta del M. – Cabanes – Novelda – Pinós – Crevillent – Castelló de la P. – Sallent de X. – Benigànim – Font de la F. – Ontinyent – Beneixama – Torremaçanes – Alacant
Cinctorres – Vistabella del M.	[b]àrem anar // [b]àrem cantar	Sant Mateu – Alzira
	[v]àrem anar	Tàrbena
Aín	[b]àem anar // [b]àem cantar	Llosa de la P. – Alcúdia de C. – Alberic
Peníscola	[b]àem anar// [b]am anar	
Moncofa – Llanera de R. Moixent – Benialí	[v]àem anar	Borriana – Fondegulla – Simat de V. – Alqueria de la C. – Montesa – Pego – Xàbia – Muro del C. – Altea
Casinos – Rafelbunyol – Quart de P. – Torís	anàrem//cantàrem	Algímia – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfafar –

– Polinyà de la R. – Massalavés – Beniopa – Calp – Guardamar		Picassent – Torís – Sollana – Albalat de la R. – Guardamar
---	--	---

Taula 6. Realització de la 3a persona del plural del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (404 Visitaron la ciudad)	van visitar// van cantar	ALDC (2076 Van cantar)
Peníscola – Pobla de B. – Vilar de Canes	[b]an visitar // [b]an cantar	Xiva de M. – Rossell – Vinaròs – Vilafranca del M. – Albocàsser – Alcalà de X.
Pinós – Crevillent – Alcora – Orpesa – Campello– Biar	[v]an visitar // [v]an cantar	Atzeneta del M. – Cabanes – Novelda – Pinós – Crevillent – Castelló de la P. – Sallent de X. – Benigànim – Font de la F. – Ontinyent – Beneixama – Torremançanes – Alacant
Cintorres – Vistabella del M.	[b]aren visitar // [b]aren cantar	Alzira
Moncofa	[v]aren visitar	
	[b]aen cantar	Llosa de la P. – Alcúdia de C. – Alberic
Benilloba – Moixent – Llanera de R. – Beniopa – Benialí	[v]aen visitar	Borriana – Fondeguilla – Simat de V. – Alqueria de la C. – Montesa – Pego – Xàbia – Muro del C. – Altea
Aín	[b]aen/[b]an visitar	
	[b]aren/[b]an cantar	Sant Mateu
Casinos – Rafelbunyol – Quart de P. – Torís – Polinyà de la R. – Massalavés – Calp – Guardamar	visitaren//cantaren	Algímia – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfafar – Picassent – Torís – Sollana – Albalat de la R. – Guardamar
	[v]aren visitar/cantaren	Tàrbena

6. ALTRES TRETOS FONÈTICS

6.1 LA CONSERVACIÓ DE LA LABIODENTAL [v]

Colón, en el mapa 2 de la seva tesi doctoral, assenyalava les localitats castellonenques on es manté la fricativa labiodental sonora. Es tracta de Llucena, la Barona, les Useres, Alcora, Vilafamés, Alcalà de X., Borriol, Benicàssim, Castelló de la P., Vila-real, Aín i Artana. En relació amb les localitats que coincideixen alhora en els dos atles, i concretament en l'ALDC, s'observa que, almenys, pel que fa al mot *vaca* (taula 7 i el mapa corresponent), Castelló de la P. i Alcalà de X. en divergeixen, atès que ofereixen una solució [báka].

De fet, si, en l'ALDC, es compara el timbre de la grafia *v* del mot *vaca* amb el de l'auxiliar del verb *anar* en la forma perifràstica (taules i mapes 3, 4, 5 i 6) s'aprecia igualment una manca de sistematicitat. A Atzeneta del M., Cabanes i Castelló de la P. el verb auxiliar és pronunciat sempre en totes les persones amb [v].

Un ràpid rastreig per altres vocables de l'ALDC que contenen aquest so reflecteix una variació considerable. Així, 696 *veïna*: Alcalà de X., Atzeneta i Cabanes [beína], però Castelló de la P. [beína] i [veína]; 524 *vella*: Atzeneta i Castelló de la P. [véʎa], però Alcalà de X. i Cabanes [béʎa]; 2167 *vint*: Atzeneta i Castelló de la P. [vin], Alcalà de X. i Cabanes [bín]; 1931 *vostre*: Atzeneta [vóstre], però Alcalà de X., Cabanes i Castelló de la P. [bóstre]. A Alcalà de X. i Cabanes, però, no hi apareix mai la labiodental, tot i que es troba en aquesta darrera localitat en la forma perifràstica del perfet.

En relació, doncs, amb les formes del pretèrit perfet perifràstic, la labiodental es recull arreu, però sempre és oclusiva bilabial a Alcalà de X. Aquesta variabilitat pot ser atribuïda a la tendència a la desaparició progressiva d'aquest so, que a partir dels anys cinquanta del segle passat ja es manifestava. De fet, Germà m'havia comentat que recordava que l'única persona a la seva família que encara pronunciava la [v] era la seva àvia. Caldria, doncs, dur a terme enquestes detallades en aquests indrets a parlants de diverses generacions per comprovar la conservació d'aquest so. Vegeu, per a més dades relacionades amb la conservació i pèrdua de la labiodental, Beltran & Segura-Llopes (2017: 168-169).

Taula 7. Manteniment de la fricativa labiodental sonora en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (47 Vaca)	vaca	ALDC (199 Vaca)
Cintorres	'bakæ ¹⁶	
Pobla de B. – Vilar de C. – Peníscola – Rafelbunyol – Massalavés	'baka	Xiva de M. – Rossell – Vinaròs – Sant Mateu – Vilafranca del M. – Albocàsser – <u>Alcalà de X.</u> – Atzeneta del M. – Cabanès – <u>Castelló de la P.</u> – Llosa de la P. – Algímia – Benifairó – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfàfar – Picassent – Torís – Sollana – Alcúdia de C. – Albalat de la R. – Alzira – Alberic
Aín – Casinos – Torís	'baka ¹⁷	
Quart de Poblet	'bækæ	
Vistabella del Maestrat	'baka	
<u>Alcora</u> – Beniopa – Biar – Benialí – Pinós – el Campello – Crevillent – Guardamar	'vaka	Borriana – Fondegulla – Sallent de X. – Simat de V. – Alqueria de la C. – Benigànim – Montesa – Font de la F. – Ontinyent – Pego – Xàbia – Muro del C. – Tàrbena – Beneixama – Altea – Torremançanes – Novelda – Pinós – Alacant – Crevillent – Guardamar
Orpesa – Polinyà de la R. Benilloba	'vaka	
Calp	'vækæ	
Moncofà – Llanera – Moixent	'vaka	

¹⁶ El so [æ] representa una *a* palatalitzada.

¹⁷ El so [a] representa una *a* velaritzada.

6.2 LA CONSERVACIÓ DE LA *-d-* PROCEDENT DEL SUFIX *-ĀTA*

Colón, en la llegenda del mapa 2 de la seva tesi, indica: «Conservación vacilante de la *-d-* de los participios femeninos», referint-se a la conservació de la *-d-* procedent del sufix *-ĀTA*.

L'elecció del mot *aixada* com a element d'estudi respon a la posició contextual de la *-d-* i a la coincidència del mot en els dos atles estudiats. Les localitats que, segons la descripció del romanista castellanenc, conserven de manera vacil·lant la *-d-* són Forcall, Morella, Rossell i Vilafranca del Cid. Rossell fou enquestada en el projecte de l'ALDC, i com consta en la taula 8, manté la dental. La resta de localitats no coincideixen. Vegeu més dades relacionades amb la pèrdua de la dental a Beltran & Segura-Llopes (2017: 166-167).

En la taula es poden constatar dos fenòmens que afecten el mot *aixada*:¹⁸ d'una banda, la conservació de la *-d-* en un nombre ben reduït de localitats, i la simplificació que experimenta *aixada* fins a arribar a [ʃá], un resultat que apareix en més localitats de l'ALPI que de l'ALDC; d'una altra, la constància que és sols a Castelló on es produeix l'esmentat fenomen de despalatalització (vegeu § 4), que no és recollit ni a Fondguilla ni a la Llosa de la Plana, tot i que s'hi registrava en la pronúncia de *caixa*.

En relació amb l'alternança [jʃ]/[ʃ] intervocàliques, que ja s'ha observat a §4, en general, les localitats de tots dos atles coincideixen.

Taula 8. Tractament de la *-d-* procedent del sufix *-ĀTA* en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (89 Aixada)	<i>aixada</i>	ALDC (754 Aixada)
Cinctorres	ej'ʃaða	Vilafranca del M.
Pobla de Benifassà	æj'ʃæða	
	a'ʃáða	Rossell
	a'ʃáe	Vinaròs

¹⁸ Es deixa de banda, perquè no és significativa en relació amb el fenomen estudiat, l'alternança [a]/[e] en el grup inicial *eix-*.

Vilar de C. – Casinos	eʲʃa	Borriana
Llanera de R. – Moixent	ajʲʃa	
Peníscola – Vistabella del M. – Aín – Benilloba – Moncofa	ajʲʃa	Atzeneta del M. – Fondegulla – Llosa de la P. – Algímia de la B. – Benifairó de les V. – Casinos – Vilamarxant – València – Picassent – Torís – Alcúdia de C. – Albalat de la R. – Alzira – Alberic – Sallent de X.
Quart de Poblet	æʲʃæ	
Rafelbunyol – Torís – Massalavés – Benialí – Beniopa	æʲʃa	
	aʲʃá	Albocàsser – Alcalà de X. – Puig – Sollana – Benigànim – Font de la F. – Ontinyent – Muro del C. – Altea – Torremañanes
Pinós – Guardamar	aʲʃa	Sant Mateu – Simat de V. – Alqueria de la C. – Montesa – Pego – Tàrbena – Beneixama – Novelda – Pinós – Alacant – Crevillent – Guardamar
Biar	æʲʃa	
	eʃá	Xiva de M. – Cabanes
	aʃá/ajʃá	Alfagar
Orpesa – Polinyà de la R. – Campello – Crevillent	ʲʃa	Xàbia
Calp	ʲʃæ	
	ajsá	Castelló de la Plana
Alcora	---	

6.3 LA CONSERVACIÓ DE LA -D- PROCEDENT DEL SUFIX -ATÕRE

Quant a la vacil·lació de la consonant dental procedent del sufix -ATÕRE, en la llegenda del mapa 2 de la tesi de Colón es troba la mateixa observació que hi havia respecte al tret anterior: «Conservación vacilante de la -d- procedente del sufijo -ATÕRE (pérdida al Sur y conservación al Norte)». En realitat el manteniment fluctuant, segons les seves dades, té lloc en totes les localitats enquestades, llevat de Borriol, Alcalà de X., Benicàssim i Castelló de la P. En relació amb aquest fenomen, juntament amb el cas d’-ĀTA, vegeu també Gimeno 1994: 59 i ss. i la distribució que es reflecteix en els mapes 27 i 29.

D'acord amb l'ALDC, s'observa la mateixa divisòria assenyalada per Colón, tot i que a Alcalà de X. es recull la solució amb la consonant dental (vegeu el mapa 9). La diversitat de formes que apareixen en la taula 9 respon, a més de la presència de les dues variants lèxiques que es recullen a Beneixama i Alberic, als matisos que, segons l'ALPI, poden adquirir les vocals i algunes consonants i llur combinatòria. Cal destacar igualment la forma amb pròtesi [akasa'ðoɪ] registrada a Beniopa.

Taula 9. Tractament de la *-d-* procedent del sufix *-ATÖRE* en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

ALPI (157 Caçador)	<i>caçador</i> 7/ <i>llaurador</i>	ALDC (1575 Llaurador)
Cinctorres – Poble de Benifassà – Vilar de C. – Peníscola – Alcora	kasa'ðo // λawraðó	Xiva de M. – Vinaròs – Sant Mateu – Vilafranca del M. – Albocàsser – Cabanes – Muro del C.
Vistabella del Maestrat	kasa'ðo // λewreðó	Rosell
Calp	kæsa'ðoɪ	
Beniopa	akasa'ðoɪ	
Orpesa del Mar	kasa'ðor // λawraðór	Alcalà de X.
Benialí	kasa'ðoɪ	
	λawrao'	Ontinyent – Xàbia – Tàrbena – Altea – Alacant – Guardamar
Quart de Poblet	kæsa'or	
Polinyà de la Ribera – Massalavés – Torís	kasa'oɪ	
Moncofa – Casinos – Rafelbunyol – Biar	kasa'or // λawraór	Atzeneta del M. – Castelló de la P. – Borriana – Fondiguilla – Llosa de la P. – Algímia de la B. – Benifairó – Casinos – Puig – Vilamarxant – València – Alfafar – Picassent – Torís – Alcúdia de C. – Albalat de la R. – Alzira – Sallent de X. – Simat de V. – Alqueria de la C. – Benigànim – Montesa – Font de la F. – Pego – Torremançanes

Benilloba	kaʂa'oɪ	
Aín – Moixent	kaʂa'or	
Llanera de Ranes	kaʂa'or	
Campello	kaʂa'or	
Guardamar	kaʂa'or	
Pinós – Crevillent	kaʂa'o // ʎawraó	Novelda – Pinós – Crevillent
	muléro rosinér	Beneixama Alberic

7. CONCLUSIONS

Els estudis de caràcter estrictament dialectal que Colón va desenvolupar omplen el període inicial de la seva vida acadèmica. Més endavant, la distància geogràfica provocà que s'allunyés d'una disciplina que requereix, com a element principal per desenvolupar les recerques, el treball de camp sistemàtic. Tanmateix, la consideració per les varietats dialectals, i, en particular, per la seva varietat castellanenca, plana en molts del seus treballs posteriors, constatada la seva vivesa i vitalitat a través dels viatges esporàdics que hi efectuava sobretot durant les vacances d'estiu.

En el seus treballs dialectals, el romanista castellanenc comprova l'acció constant i inexorable del canvi lingüístic, sempre actiu, com s'ha pogut comprovar amb les dades examinades, i alhora dona a conèixer trets de caràcter geogràficament reduït, que no sempre havien estat descrits fins aleshores.

Tancaré aquest treball amb dues frases de Germà que han de ser un esperonament per seguir el seu camí. La primera és, com ja s'ha constatat, la consciència de la riquesa lingüística que conté la seva varietat dialectal: «Qui tresca per terres castellanenques resta meravellat de l'extraordinària diferenciació que presenta un territori tan reduït» (1952c: 564). La segona, referint-se a les limitacions que presenta l'ALPI, declara un fet de sentit comú relatiu als projectes de gran domini: «Cuando se trate de estudios más pormenorizados y profundos, ha de

preferirse el atlas regional y, sobre todo, la descripción monográfica. Esto es una verdad sabida» (COLÓN & LÜDTKE: 1965, 335).

De la primera afirmació que, expressada el 1952, es pot reproduir sens dubte actualment, és desprèn la singularitat de l'àrea castellonenca, que es particularitza en relació amb la resta del valencià, i que mereix tota l'atenció amb vista a futures descripcions de tipus sincrònic, diacrònic i comparatiu. Els estudis de Germà Colón han de ser un estímul per a les generacions futures.

De la segona afirmació es dedueix que, per raó del seu abast i de la tria de les localitats, els atles de gran espectre no recullen els trets específics que sols poden ser descrits mitjançant una observació més acostada, la qual és oferta, en general, per atles de petit abast o per monografies. Són destacables, en contrast amb els que s'elaboren en la resta del domini lingüístic, l'esplet de treballs monogràfics, d'abast local o dialectal, elaborats en territori valencià. D'altra banda, cal no oblidar el factor temps. En relació amb la representativitat de les dades, i ben conscients de l'acció implacable del canvi lingüístic, Badia & Colón (1955: 660) són categòrics, pensant potser en el temps de publicació de l'*Atlas Linguistique de la France*: «Tot Atlas que deixi passar més de deu anys entre el començament de les enquestes i la publicació dels materials, pot ésser considerat com una obra morta, puix que no aconsegueix els seus propis fins específics».

La declaració de Colón, doncs, ha de ser també un impuls que reafirmi el valor de la dialectologia com a disciplina: una disciplina que ha evolucionat des dels seus inicis i que, òbviament, ha de continuar evolucionant al ritme que canvien els temps. Els atles lingüístics han de ser plantejats, avui en dia, amb criteris diferents que els tradicionals. Des d'un punt de vista col·laboratiu i amb voluntat que perdurin els resultats de recerques ja efectuades, de la mateixa manera que existeixen corpus lingüístics, caldria desenvolupar —i els mitjans informàtics actuals ho faciliten— corpus dialectals, que apleguessin, i fessin públics, les dades i els assoliments dels atles i de les monografies dialectals existents. Aquest és el llegat en què s'haurien d'emmirallar i comparar futures recerques dialectals. A Germà de ben segur que li hauria agradat aquest nou projecte.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M. & Francesc de B. MOLL (1929-1932): «La flexió verbal en els dialectes catalans [Materials recollits per Mn. Antoni Maria Alcover; recopilació i sistematització, pròleg i notes per Francesc de B. Moll]», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, núm. II [1929], p. 73-184; núm. III [1930], p. 73-168; núm. IV [1931], p. 9-104; núm. V [1932], p. 9-72.
- (1926-1962): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Ed. Moll.
- BARNILS, Pere (1913): *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BELTRAN CALVO, Vicent & Carles SEGURA-LLOPES (2017): *Els parlars valencians*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- BADIA Antoni M. & Germà COLÓN (1952): «Atlas linguistique du domaine catalan. Orientation méthodologique», *Orbis*, núm. 1, p. 403-409.
- (1955): «L'Atlas Lingüístic del Domini Català», en Antonio M. BADIA I MARGARIT, Antoni GRIERA & Frederic UDINA (eds.), *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica. Actas y Memorias (Universidad de Barcelona, 7-10 abril 1953) (Vol. II)*, Fidel Rodríguez, Barcelona, p. 655-660.
- COLÓN, Germà (1952a): «Unes notes sobre la pèrdua de la -r final etimològica», *Revista Valenciana de Filologia*, núm. 2, p. 57-65.
- (1952b): «Enquête linguistique sur le dialecte catalan de Castelló», *Orbis*, núm. 1, p. 116-119.
- (1952c): «Castelló i la seua llengua», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. 28, p. 362-368.
- (1952d): *Vocabulario castellonense*, tesi doctoral presentada a la Universidad Central de Madrid.
- (1955a): «El valenciano», en Antonio M. BADIA I MARGARIT, Antoni GRIERA & Frederic UDINA (eds.), *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica. Actas y Memorias (Universidad de Barcelona, 7-10 abril 1953) (Vol. I)*, Fidel Rodríguez, Barcelona, p. 137-149.

- (1955b): «La matizació vocàlica en las desinencias de 1ª y 3ª persona del presente e imperfecto de indicativo (conjugación en -ARE) en las comarcas castellonenses», *Miscelánea Filológica en honor de Mons. A. Grieria*, CSIC, Barcelona, p. 201-211.
- (1961): «Le parfait périphrastique catalan 'va+infinitif'», en *Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Românica (31 de março- 4 de abril de 1959)* [= *Boletim de Filologia*, 18] (Vol. I), Centro de Estudos Filológicos, Lisboa, p. 165-176.
- (1970): «Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló», en *Phonétique et linguistique romanes. Mélanges offerts à M. Georges Straka* (Vol. I), Lyon-Strasbourg, Protat Frères, p. 43-51.
- (1975): «A propos du parfait périphrastique "vado" + infinitif en catalan, en provençal et en français», *Travaux de Linguistique et de Littérature*, vol. 13, núm. 1, p. 31-66.
- (2010): «Visualización dinámica del léxico», en Marta C. AYALA CASTRO & Antonia M. MEDINA GUERRA (eds.), *Diversidad lingüística y diccionario*, Universidad de Málaga, Málaga, p. 187-206.
- (2015): *Vocabulari castellonenc*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló.
- COLÓN, Germà & Helmut LÜDTKE (1965): [Ressenya] a *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1962, vol. I; en *Vox Romanica*, núm. 24, p. 323-335.
- COLÓN, Germà & Maria-Pilar PEREA (2005): *Una nomenclatura catalano-francesa del 1718*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura.
- GIMENO, Lluís (1994): *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del Nord de Castelló*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura.
- (2003): «L'aportació dialectològica de Germà Colón», en Germà Colón. *La passió per la llengua*, València, Saó, p. 69-91.

- (2008): «Colón, dialectòleg», en Emili CASANOVA & M. Teresa ECHENIQUE (eds.), *El deler de les paraules. Les aportacions de Germà Colón a la romanística*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 199-216.
- NAVARRO TOMÁS, Tomás (1962): *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, Vol. I: *Fonética*, Madrid, CSIC.
- PEREA, Maria-Pilar (2006): «El perfet simple: extensió i ús a començament del segle XXI», en *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Universitat de Girona. 8-13 de setembre de 2003, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 279-296.
- PEREA, Maria-Pilar & Germà COLÓN (2010): «Cronoestratigrafia dialectal», en M. Illiescu et al. (eds.), *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Vol. IV, Berlín, Mouton de Gruyter, p. 199-211.
- PITARCH, Vicent (2018): [Ressenya a] Germà Colón Domènech, *Vocabulari castellonenc*, Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló, en *Estudis Romànics*, 40, 2018, p. 418-422.
- RASICO, Philip D. (1982): *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RECASENS, Daniel (1996): *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*, València, Editorial Torre.
- VENY I CLAR, Joan & Lúdia PONS I GRIERA (2001-2020): *Atles Lingüístic del Domini Català* (Vol. I-VIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. <<http://aldc.espais.iec.cat/>>

RECURSOS A INTERNET

Atles Lingüístic del Domini Català <<http://aldc.espais.iec.cat/>>

Estratigrafia dialectal

<<http://www.ub.edu/lexdialgram/estratigrafia/html/pagina1.html>>

ANNEX - MAPES

Mapa 1. Conservació o pèrdua de les -r finals en valencià segons l'ALPI i l'ALDC¹⁹

[Llegenda: ['fi.ɾr]¹⁹ // [kantár] = ☆; ['fi.ɾ] // [kantá] = ◆]

¹⁹ No són rellevants per a aquest treball la qualitat (alveolar o velaritzada) de la consonant lateral.

Mapa 2. Distribució de l'alternança [jʃ]/[ʃ] intervocàliques en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: ['kajfa] = ☆; ['kafa] = ◆]

Mapa 3. Realització de la 1a persona del singular del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: *vaig vindre / vaig cantar* = ☆; *vingui / canti* = ◆]

Mapa 4. Realització de la 3a persona del singular del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: *va escriure* / *va cantar* = ☆; *escrigué* / *cantà* = ◆]

Mapa 5. Realització de la 1a persona del plural del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: *vam anar // vam cantar* = ☆; *vàrem anar // vàrem cantar* = □; *vàrem anar // vàrem cantar* = ◇; *anàrem / cantàrem* = ◆]

Mapa 6. Realització de la 3a persona del plural del perfet en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: *van anar* // *van cantar* = ☆; *varen anar* // *varen cantar* = □; *vaen anar* // *vaen cantar* = ◇; *anaren* / *cantaren* = ♦]

Mapa 7. Distribució del manteniment o de la pèrdua de la fricativa labiodental sonora en valencià segons l'ALPI i l'ALDC
[Llegenda: [v]aca = ☆; [b]aca = ◆]

Mapa 8. Tractament de la -d- procedent del sufix -ĀTA en valencià segons l'ALPI i l'ALDC
[Llegenda: aixà = ☆; xa = ◆]

Mapa 9. Tractament de la *-d-* procedent del sufix *-ATÒRE* en valencià segons l'ALPI i l'ALDC

[Llegenda: *caçador // llaurador* = ☆; *caçaor // llauraor* = ◆]